

УДК 007:304:655.58/59(091)(477.5)

Г. О. Кудряшов

Інститут журналістики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**ВИДАВНИЧИЙ РЕПЕРТУАР
ТОВАРИСТВ «ПРОСВІТА» ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ
(початок ХХ ст.)**

Розглядається репертуар видань товариств «Просвіта» Лівобережної України, що виходили у світ на початку ХХ століття. Здійснюється спроба реконструювати видавничий репертуар просвітянських осередків Лівобережжя, окреслити структуру та визначити його особливості.

Видавничий репертуар, товариство «Просвіта», Лівобережна Україна

Видавничий репертуар книг, що виходили у світ українською мовою на території етнічної України за весь час поступу української національної самобутності, — це відображення розвитку українського народу й держави в усіх галузях суспільного життя. Як справедливо зазначає книгознавець Н. Загайна, український бібліографічний репертуар — це внесок українського народу в скарбницю світової цивілізації [2], який сьогодні складно переоцінити. Невід'ємною складовою частиною українського національного видавничого репертуару, створення якого має давню і непросту історію, є друки, які виходили у світ під егідою товариства «Просвіта», що було засновано в грудні 1868 р. у Львові. На зорі ХХ ст. «Просвіти» швидко поширилися й на терени Лівобережної України. І ці товариства, як і матірня «Просвіта», розглядали книгу як головний інструмент своєї культурно-просвітницької діяльності.

Значний інтерес учених у ґрунтовному вивченні видавничого репертуару «Просвіти» відбився в численних наукових розвідках, бібліографічних та популярних виданнях. Проте, якщо видавничій діяльності товариства «Просвіта» у Львові присвячено велику кількість наукових статей, монографій, дисертаційних досліджень та бібліографічних видань, у систематизації здобутків у царині видавничої справи товариств «Просвіта» Лівобережної України маємо прогалини. Реконструкція видавничого репертуару товариств «Просвіта» Лівобережної України на початку ХХ ст. є одним із важливих завдань українського книгознавства.

Об'єктом нашого дослідження є видавнича діяльність товариств «Просвіта» Лівобережної України. Реконструкція видавничого репертуару Катеринославського, Полтавського й Чернігівського товариств «Просвіта» — предмет статті. Мета розвідки — окреслити видавничий репертуар товариств

«Просвіта» Лівобережної України. Досягнення мети передбачає виокремлення основних типологічних різновидів **неперіодичних** та **періодичних** видань Катеринославського, Полтавського й Чернігівського товариств «Просвіта», що вийшли у світ на початку ХХ століття.

Побудові видавничого репертуару товариств «Просвіта» Лівобережної України сприяють різноманітні рукописні та друковані джерела. Це часописи «Книгарь», «Рідний край», український педагогічний журнал для сім'ї та школи «Світло». На обкладинках та прикінцевих сторінках деяких видань «Просвіт» можна побачити ретроспективні (з описом видань, які вже вийшли у світ) та перспективні (перелік запланованих до видання книг) списки видань товариств. На основі тих відомостей укладають бібліографічні покажчики. Видавничу діяльність галицької «Просвіти» докладно проаналізовано й систематизовано в покажчику видань, підготовленому 1996 р. Львівською національною науковою бібліотекою імені В. Стефаника НАН України. Детального бібліографічного покажчика, який би докладно описав історію видавничої справи Катеринославського, Полтавського й Чернігівського товариств «Просвіта», цілком розкрив би особливості поширення друків громадсько-просвітницькими організаціями Лівобережної України, подав би типологічну характеристику видань за основними та факультативними ознаками, вмістив би рецензії на книги, в сучасному науковому обігові немає. Єдиним джерелом вивчення видавничого репертуару товариств «Просвіта» Лівобережжя на початку ХХ ст. є ретроспективний бібліографічний покажчик із серії видань під загальною назвою «Українські культурно-освітні товариства «Просвіта», який було підготовлено до друку 1999 р. Національною парламентською бібліотекою України (укладач — С. Зворський) [1]. У цьому частково анотованому покажчику на підставі історико-бібліографічного аналізу здійснено фундаментальний реєстр друкованої продукції Наддніпрянської України впродовж 1906–1922 рр. — книг, аркушевої та образотворчої продукції, періодичних видань тощо. Покажчик описує друки, здійснені на території тогочасних Катеринославської, Київської, Подільської, Полтавської, Таврійської, Харківської, Херсонської, Чернігівської губерній. Завданням нашої розвідки є визначення структури видавничого репертуару товариств «Просвіта» Лівобережної України. Відтак словосполучення «товариства «Просвіта» Лівобережної України» ми трактуємо в контексті видавничої діяльності Катеринославського, Полтавського й Чернігівського товариств «Просвіта», які найменше потрапляли в поле зору дослідників. Отож нагальною є потреба в докладному вивченні й аналізі продуктів їхньої видавничої діяльності.

Характеризуючи видавничу продукцію років Української державності (під активності у видавничій галузі товариств «Просвіта» Лівобережної України на початку ХХ ст. припадає саме на цей час), професор М. Тимошик окреслює її розмаїтість за видами видань у такій послідовності стосовно попиту:

навчальна література для шкіл, вищих навчальних закладів та самоосвіти;
твори українських письменників-класиків, заборонені донедавна цензурою;

твори сучасних вітчизняних письменників та переклади зарубіжних класиків;

довідкова література (передусім двомовні термінологічні словники за галузями знань);

газетна й журнальна періодика;

портрети, плакати;

листівки, відозви;

популярні видання з питань кооперації, економіки, сільського господарства [5, с. 308–309].

Усі з вищезазначених типів видань входили до плану випуску видавничої продукції «Просвіт» Галичини. Просвітянські інституції, які постали на Лівобережжі майже через 60 років після появи 1868 р. «Просвіти» у Львові, орієнтувались у своїй видавничій діяльності на досвід матірньої «Просвіти». Її ж видавнича політика була всьми консервативною. В авангарді завжди були популярні та літературно-художні книги, які задовольняли попит читачького загалу. Тематика видань, які друкувались товариствами «Просвіта» Лівобережної України, залежала від багатьох чинників. Це попит на ті чи інші видання і наявність меценатів видавничої діяльності. У тематичному діапазоні першажну більшість перших видань Катеринославського, Полтавського й Чернігівського товариств «Просвіта» належать до популярної літератури. Характеризуючи видавничу діяльність Львівської «Просвіти», слід зауважити, що наприкінці ХІХ ст. тематика видань товариства трохи змінюється — від популярних видань до збільшення випуску художньої літератури. Однак цього ж не можна сказати про тематичний репертуар видань «Просвіт» Лівобережжя, оскільки художня література в ньому займає незначне місце.

За періодичністю виходу у світ виокремлюємо неперіодичні й періодичні видання товариств «Просвіта» Лівобережної України.

До неперіодичних видань належать книги, брошури, альманахи, календарі та аркушева продукція. У сегменті книг і брошур виокремлюємо видання інформаційного та пізнавального змісту. До видань інформаційного змісту належать відозви, статуту, звіти, устави, резолюції, інструкції.

До видань пізнавального змісту належать популярні видання різної тематики: збірники пісень, правила українського правопису, видання для навчання грамоті неписьменних дорослих, біографії Т. Г. Шевченка. Неабияким попитом користувались видання історичної та сільськогосподарської тематики. Справедливо зазначає дослідниця А. Середяк, що історичні твори, видані товариством «Просвіта», не втратили своєї історико-культурної цінності дотепер [4, с. 15].

Аркушесу продукцію Катеринославського, Чернігівського й Полтавського товариств «Просвіта» вважасмо виданнями інформаційно-

агітаційного змісту. У цьому сегменті виокремлюємо оголошення, афіші, плакати, програми вечорів і концертів, образотворчі видання (листівки й портрети).

Бланки членських квитків, бібліотечні формуляри, книги для ведення протоколів зборів, зшитки для різноманітного обліку, на думку С. Зворського, не становлять значного наукового інтересу [1, с. 9]. Вважаємо, що поліграфічну продукцію, призначену для прикладних потреб осередків товариства «Просвіта», не варто ігнорувати та виключати зі структури видавничого репертуару. Оскільки ці зразки видавничої продукції також можна вважати свідченням активної видавничої діяльності «Просвіт» Лівобережжя. Отож не слід применшувати їх історичну цінність. Єдиною перешкодою у вивченні цих друків *de visu* є факт збереження мізерної кількості їх зразків.

У структурі видавничого репертуару товариств «Просвіта» Лівобережної України на чільному місці — серійні видання. У сучасному визначенні серія — це сукупність видань, об'єднаних спільністю задуму, тематики, цільовим або читацьким призначенням, що виходять під загальною назвою в однотипному оформленні [3, с. 76]. Спираючись на таку дефініцію, можна говорити про кілька серій видань (наприклад, книжки із серії «Просвітянська книгозбірня», видані в Полтаві).

Періодичні видання товариств «Просвіта» Лівобережної України на початку ХХ ст. подано такими зразками:

«Вісник товариства «Просвіта» в Катеринославі» (виходив протягом березня серпня 1917 р., з'явилося друком 22 числа);

український часопис «Дніпрові хвилі» (виходив у Катеринославі двічі на місяць упродовж 1910–1913 рр.);

політичний, економічний, літературний часопис «Добра порада» (вийшло чотири числа);

газета «Живе слово» (вийшло одне число в березні 1918 р. до роковин Т. Г. Шевченка);

часопис «Рідне слово» (видавався в Полтаві 1919 р.);

часопис «Хвилі» Крюківського товариства «Просвіта» імені Б. Грінченка (1919 р. вийшло одне число).

Сьогодні є нагальна потреба в подальшому історіографічному аналізі видавничого репертуару товариств «Просвіта» Лівобережної України. Не можна залишити поза увагою взаємодію «Просвіт» Лівобережної України з іншими українськими товариствами та видавництвами. Ця співпраця, на думку С. Зворського, була настільки тісною і плідною, що важко провести чітку межу між виданнями просвітянських товариств Лівобережжя й видавничою продукцією інших національних товариств і видавництв [1, с. 6]. Проте маємо всі підстави називати ці спільні друки просвітянськими. Також досі не дослідженою лишається доля нездійснених друків товариств «Просвіта» Лівобережжя, відомості про які знаходимо на сторінках періодичних видань.

Порівнюючи здобутки у видавничій діяльності «Просвіт» Галичини, Буковини та Закарпаття з ужином однойменних товариств Лівобережної України, С. Зворський справедливо називає результати останніх вельми скромними [1, с. 4]. Однак, враховуючи надзвичайно складні умови роботи просвітанських осередків на Лівобережжі (цензурні утиски й заборони Російської імперії, Перша світова війна, громадянська війна, перманентний ідеологічний тиск, брак коштів та кваліфікованих фахівців у видавничій справі), маємо відзначити подвижницьку працю просвітан Лівобережної України на ниві національної культури. І видання товариств «Просвіта» Лівобережжя, які справедливо називаємо пам'ятками вітчизняної культури, нині є свідченням значного внеску Катеринославського, Полтавського й Чернігівського товариств «Просвіта» у розвій української культури, освіти, науки, у відновлення національної самосвідомості українського народу.

1. Видання «Просвіт» Наддніпрянської України, 1906–1922: бібліогр. показ. / Укл. С. Зворський. — К.: Глобус, 1999. — Вип. 4. 2. Загайна Н. Український бібліографічний репертуар та українська книга для дітей [Електронний ресурс] / Н. Загайна // Світ дитячих бібліотек. — 2003. — № 1. — Режим доступу : www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3596. 3. Нарис історії «Просвіти» / Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. — Львів–Краків–Париж : Просвіта, 1993. 4. Середяк А. Издательская деятельность западноукраинского общества «Просвита» (1868–1939 гг.): автореф. дис... канд. ист. наук. — М., 1991. 5. Тимошик М. Історія видавничої справи: підруч. / М. Тимошик. — К.: Наша культура і наука, 2003.

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ РЕПЕРТУАР ОБЩЕСТВА «ПРОСВИТА» ЛЕВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЫ (начало XX века)

Рассматривается репертуар изданий общества «Просвита» Левобережной Украины, что выходили в свет в начале XX века. Делается попытка реконструировать издательский репертуар очагов просвещения Левобережья, очертить структуру и определить его особенности.

PUBLISHING REPERTOIRE OF «PROSVITA» SOCIETY OF LEFTBANK UKRAINE AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

The author of the article examines the repertoire of «Prosvita» society editions of Leftbank Ukraine at the beginning of the XX century. An attempt to define a structure of the repertoire of editions of «Prosvita» society of Leftbank Ukraine is done.

Стаття надійшла 27.09.2010